

OROSZ LÁSZLÓ

Jézus Krisztus tekintete az ikonon

Jézus Krisztus követői számára mindmáig lényeges kérdés maradt az, hogy milyen lehetett Megváltójuk emberi arca. Am nemcsak hívó keresztényeknek, hanem minden jóra és szépre érzékeny szemnek különleges élményt jelenthet két évezred legszébb Jézus-ábrázolásainak áttekintése. A Krisztus-arcok sokfélesége arról tanúskodik, hogy az Emberfia személyének titkaiban minden kor a saját kérdéseire találta meg a választ. A bizánci vagy latin-román, gótikus vagy reneszánsz Jézus-arc különbözősége tehát nemcsak e korok különböző szemléletmódját, hanem a Megváltó arcának kimeríthetetlen titkait is tükrözi. Ennek az arcnak titkait pedig már az apostoli korban sem fényképszerűen írták le, hanem az evangélisták és későbbi ihletett szerzők sajátos szemléletmódjai szerint ábrázolták.

Ki dönthetett akkor e sokféle ábrázolásmód hitelességéről? Egyedül az egyházban működő Szentlélek, aki a mindenkori egyház arculatát is azonosítani tudja az evangéliumokban ábrázolt eredeti mintával. Az igazi Krisztus-képet kereső egyház csak a Szentlélek segítségével dönthetett „kánoni” és „apokrif” evangéliumok s hiteles és kevésbé hiteles Jézus-képek között. Igazán hiteleseknek nem a földi vándorút fényképszerű ábrázolásait (Tamás-evangélium, Jakab-ősevangélium), hanem csak a célba ért Krisztus dicsőségét is tükröző Jézus-képeket fogadta el. A keleti egyház hagyományai szerint készült, imádság közben festett és megszentelt ikonok is ezzel a hitelességgel juttatják kifejezésre a megdicsőült Krisztus arcán azokat a vonásokat, melyeknek a keresztények meghívásukat s örök életüket köszönhetik. A keletiek ikon-szentelési imádsága föleleveníti azt az ősi hagyományt, mely szerint Jézus „saját képmását a vászonkendőnek orcájához érintése által, kézmű nélkül leábrázolá, s azt Abgár edesszai királynak megküldé...” Bármennyire is homályosak e „nem kézzel festett kép” (akheiopoiéton) eredetével kapcsolatos szír források, a görög egyház évről évre megünnepli ennek a „hiteles képnek” Konstantinápolyba szállítását (908), s a vászonkendőn őrzött képet a festmények és ikonok egyedüli hiteles mintájának tekintette.

A meghívó tekintet

Ősrégi tapasztalataink szerint „a szem a lélek tükre”. Üres vagy révedező tekintet nem sok jóról árulkodhat, mert a benső gazdagság többnyire egyértelműen kiül a szempárra. A hegyi beszéd szavai szerint „ha szemed ép, egész tested világos, de ha szemed rossz, egész testedre sötétség borul” (Mt 6, 22–23). A Krisztus-ikonok tanúsága szerint Jézus pillantása igen tiszta forrásból fakadt. Az ő tekintetében nyoma sincs felszínességnek. Mélyen ülő szemei tiszta fényt sugároznak, mely bevilágítja a tekintetet, az arcot, sőt a vele szembesülőket is. Az utca emberének annyira szokatlan

ez a tekintet, hogy önkéntelenül is fölvetődik benne a kérdés: vajon létezett már ilyen szempár, ilyen pillantás a valóságban?

Igen. A szemtanúk vallomása szerint Keresztelő János működése idején az egyik keresztelendő tekintetéből valóban kisugárzott „az igazi világosság, mely minden embert megvilágít” (Jn 1, 9). A negyedik evangélium írója még öregkorában is jól emlékszik annak az órának az eseményeire, melyben először szembesülhetett a Mester pillantásával. Idősödő házaspárok is ritkán vallanak olyan szépen az első találkozás élményeiről, mint az agg evangélista a „tizedik óra” fényeiről. A félszeg tanítványoknak elegendő lett egyetlen pillantás is ahhoz, hogy korábbi életmódjukkal szakítva Jézusnál maradjanak (Jn 1, 38–39). S akire „Jézus ráemelte tekintetét”, az nemcsak új nevet, hanem új életmódot, új hivatást is kapott (Jn 1, 42). Mert a meghívó szempár nemcsak a szívekbe és vesékbe, hanem a múlt és jövő mélységeibe is belelát: „Láttalak a fügefá alatt” (Jn 1, 48).

Létrehívó és megtartó tekintet

Az ókor vak látnokait Jézus szeme világa nemcsak fölülmúlja, hanem igazolja is: „Azért jöttem a világba, hogy ítéletet tartsak; hogy akik nem látnak, azok lássanak, és akik látnak, azok vakok legyenek” (Jn 9, 38). Ezért tekinthetett ő mély együttérzéssel az útszéli vakokra, s ennek fényében ítélhette meg Platónnál is szigorúbb éleslátással azokat, akik azt vélik, hogy látnak (Jn 9, 41).

A legnagyobb látnok tekintetéből mégsem irgalmatlan ítélet sugárzott. Jézus pillantása minden jóra és szépre érzékeny. Nem nyomaszt benne a 39. zsoltár szerzőjét fenyegető tekintet sem: „Vedd le rólam szemedet, hogy még egyszer föllélegezzem, mielőtt elmegyek!” Szent Márk szerint Jézus még a gazdag ifjában is meg tudta látni a jót: „Ránézett és megkedvelte őt” (Mk 10, 21). Mert az ő tekintetéből annak a Teremtőnek világossága sugárzik, aki „látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott” (Ter 1, 31). Ettől olyan magával ragadó az ő pillantása, mivel a meghívás pillanatában a létrehívó tekintetre is emlékeztet: „Aki engem lát, látja az Atyát is” (Jn 14, 9). Aki viszont ekkora távlatokba enged bepillantást, azt létünk forrásaként kell szem előtt tartanunk: „Nálad van az életnek forrása, és a te fényedben látjuk meg a világosságot!” (Zsolt 36, 10).

A Tábor hegyére föl vitt apostol szerint a színében átváltozott Jézus tekintetéhez bárki hozzászabhatta életvitelét is, mert „benne élet volt, s az élet volt az emberek világossága” (Jn 1, 4). S aki bizalommal hagyatkozott rá a Mester tekintetéből sugárzó életerőre, az még a tengeren járva is életben maradhatott. A létrehívó tekintet erőt adott a gyöngéknak, s emberhalászokat faragott a képzetlen halászokból. Sőt életörömet varázsolt a meghívottak szemébe, ellentétben a korábban kiválasztott „szőlőmunkások” irigy tekintetével: „A te szemed talán azért gonosz, mert én jó vagyok?” (Mt 20, 15). Az örömtelen környezetben csak a meghívottak adnak hálát megtartó tekintetű Üdvözítőjüknek: „Ránk van jegyezve, Uram, orcád világossága, örömet adottál szívünkbe!” (Zsolt 4, 7–8; LXX).

Dicsstelen és dicsőséges tekintet

Az apostolok szerint van olyan arc, melynek szemlélése nem egyszerűen esztétikai élményt nyújt. Van olyan arc is, amelyet szemlélve „födetlen arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét” (2 Kor 3, 18). Azt a dicsőséget, melyet Mózes is csak hátulról szemlélhetett, „mert nem láthat engem ember, amíg él” (Kiv 33). Jézus Krisztus arcán „Is-

ten dicsőségének ismerete” ragyogott fel szívünkben (2 Kor 4, 6), ami elől a prófétának is be kellett földnie arcát, mert a halál küszöbének átlépése nélkül lehetetlen szembesülni ezzel az arccal. Vajon mi tette lehetővé ezt a találkozást, hogy „a dicsőségben fokról fokra hozzá hasonlóvá változzunk át” (2 Kor 3, 18)? A halál küszöbén át élénk siető Isten „enyhe világossága”, a sírig tartó szeretet közérthető jeleit viselő nagypénteki Jézus-arc dicstelensége s fénytelenése.

Amióta „a fényes istenarcot vér s fájdalom” földte, azóta már nem az istenkereső embernek kell átlépnie a halál küszöbét a szembesüléshez. Már a II. századtól gyakran hangoztatják az egyházatyák, hogy az istenlátást épp „Jahve szenvedő szolgájának” dicstelen ábrázata tette lehetővé (Jusztinosz, Iréneusz). Az izajási jövendölést (53. f.) Jézus egész működésére vonatkoztatva, Tertullianus „dicsőség és nemesség nélkülinek”, Alexandriai Kelemen pedig egyenesen „szépség nélkülinek” nevezte az ő külső megjelenését. Az antignosztikus célzatú kijelentések mögött is félreérthetetlen marad azonban az utalás a Megváltó arcából is kitűnő benső, földöntúli „szépségre”.

A bizánci ikonok már nem a „dicstelen tekintetű” fájdalmas férfiát, hanem inkább „a feltámadás megközelíthetetlen fényében tündöklő Krisztust” ábrázolják. Azzal a hiteles megközelítésmóddal, mellyel már az evangélisták is bemutatták a Jézus arcára kiülő, személyesen színre vitt örömhírt. Az evangéliumi arcot nem elsősorban haragosan összeráncolt szemöldök jellemzi. A borúlátó Előhírnökkel vagy a komor tekintetű farizeusokkal szemben Jézus derülátó tekintete még a búcsúvacsorán is örömhírt sugároz: „Ti most ugyan szomorkodtok, de majd... örülni fog szívetek” (Jn 16, 22). Hiteles Jézus-képünkről mindmáig leolvasható a Föltámadott első üdvözlő szava: „Örvendeztek!” (Mt 28, 9). Ezért ismerheti föl a görög egyház alkonyati himnusza Jézus arcán nemcsak az Atya „enyhe világosságát”, hanem szó szerint a „boldog Atya... derűs világosságát” is (phósz hiláron). Amikor föltekint reá, az Űrszín-változás hálaénekét ismételgeti: „A te orcád világosságában jártunk, és a te nevedben örvendeztünk egész nap.”

